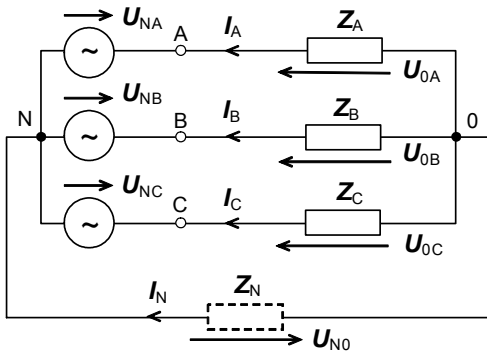

Trojfázové obvody

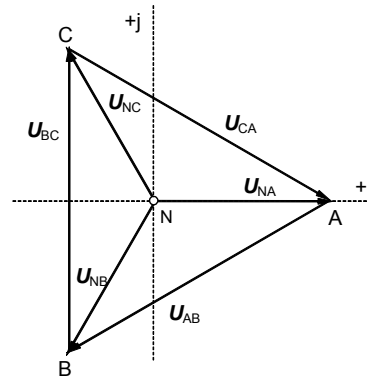
Cieľom laboratórnej úlohy je výpočtom a meraním určiť napätia a prúdy v trojfázovom obvode. Vyšetruvať budeme trojfázový obvod so súmerným trojfázovým zdrojom harmonického napätia a nesúmernou trojfázovou záťažou.

Všeobecne

Trojfézový obvod so súmerným trojfázovým zdrojom a nesúmernou trojfázovou záťažou je na obr. 1, fázorový diagram napätí súmerného trojfázového zdroja zapojeného do hviezd je na obr. 2.

Obr. 1 Trojfázový obvod

Obr. 2 Fázorový diagram súmerného 3-fázového zdroja

Ak zvolíme počiatočnú fázu napätia U_{NA} nulovú, fázory fázových napätí súmerného zdroja zapojeného do hviezd pri priamom slede fáz sú

$$U_{NA} = U_f \cdot e^{j0} \quad U_{NB} = U_f \cdot e^{-j\frac{2}{3}\pi} \quad U_{NC} = U_f \cdot e^{j\frac{2}{3}\pi} \quad (1)$$

Poznámka: V trojfázových a iných silnoprávných obvodoch sa používajú fázory efektívnych hodnôt, čiže veľkosti (moduly) fázorov sú efektívne hodnoty. Bod N sa nazýva neutrálny bod, prúd I_N je prúd neutrálneho vodiča.

Veľkosť združených napätí súmerného trojfázového zdroja je $U_{AB} = U_{BC} = U_{CA} = U_z = \sqrt{3} \cdot U_f$.

Impedancie Z_A, Z_B, Z_C sú impedancie záťaže (spotrebiča), Z_N je impedancia neutrálneho vodiča. Impedancia Z_N je porovnaní s impedanciami záťaže spravidla zanedbateľná (v neutrálnom vodiči nie je záťaž, teda je to impedancia samotného vodiča). V našom prípade môžeme predpokladať $Z_N = 0$. Druhým hraničným prípadom je stav, ak je neutrálny vodič rozpojený, vtedy je $Z_N \rightarrow \infty, I_N = 0$. Budeme analyzovať oba tieto prípady.

a) Štvorvodičový obvod ($Z_N = 0$)

Pre tento prípad je $U_{N0} = 0, U_{0A} = U_{NA}, U_{0B} = U_{NB}, U_{0C} = U_{NC}$ a prúdy môžeme určiť priamo z Ohmovo zákona v komplexnom tvare

$$I_A = \frac{U_{0A}}{Z_A} \quad I_B = \frac{U_{0B}}{Z_B} \quad I_C = \frac{U_{0C}}{Z_C} \quad (2)$$

Prúd v neutrálnom vodiči určíme pomocou I. Kirchhoffovho zákona

$$I_N = -(I_A + I_B + I_C) \quad (3)$$

a) Trojvodičový obvod ($Z_N \rightarrow \infty$)

Pri nesúmernej záťaži (keď impedancie vo fázach A, B, C nie sú rovnaké) dôjde vo všeobecnosti k „vysunutiu“ bodu 0 z ťažiska trojuholníka združených napätí, čiže $U_{N0} \neq 0$. Najvhodnejší spôsob riešenia obvodu je uzlová metóda (metóda uzlových napätí). Fázor napätia U_{N0} je

$$U_{N0} = \frac{\frac{U_{NA}}{Z_A} + \frac{U_{NB}}{Z_B} + \frac{U_{NC}}{Z_C}}{\frac{1}{Z_A} + \frac{1}{Z_B} + \frac{1}{Z_C} + \frac{1}{Z_N}} \quad (4)$$

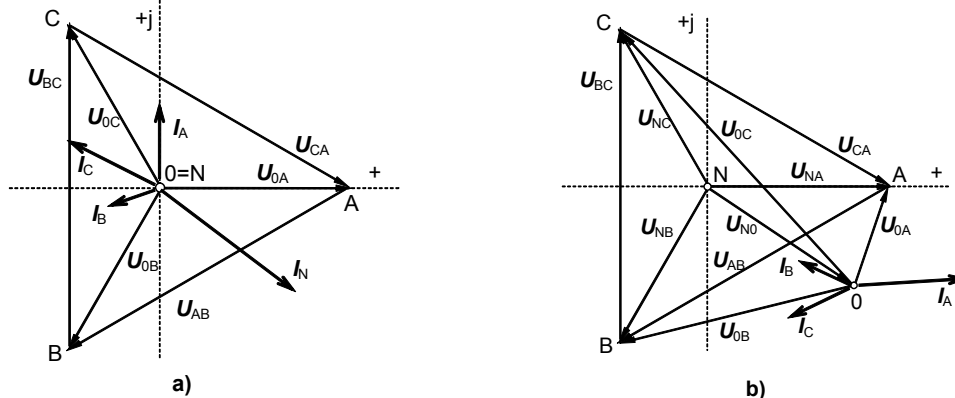
a fázory napätí na impedanciách

$$U_{0A} = U_{NA} - U_{N0} \quad U_{0B} = U_{NB} - U_{N0} \quad U_{0C} = U_{NC} - U_{N0} \quad (5)$$

Prúdy vo vodičoch sú

$$I_A = \frac{U_{NA} - U_{N0}}{Z_A} = \frac{U_{0A}}{Z_A} \quad I_B = \frac{U_{NB} - U_{N0}}{Z_B} = \frac{U_{0B}}{Z_B} \quad I_C = \frac{U_{NC} - U_{N0}}{Z_C} = \frac{U_{0C}}{Z_C} \quad I_N = 0 \quad (6)$$

Fázorový diagram napätí a prúdov štvorvodičového, resp. trojvodičového obvodu je pre určité zvolené impedancie Z_A, Z_B, Z_C na obrázku 3.

Obr. 3 Fázorový diagram a) štvorvodičového obvodu, b) trojvodičového obvodu

Ak v štvorvodičovom obvode je impedancia $Z_N = 0$, napätia $U_{N0} = 0$ a napätia na impedanciách sú rovnako veľké $U_{0A} = U_{0B} = U_{0C} = U_f$ (v praxi to zodpovedá normálnemu prevádzkovému stavu). Pri nerovnakých impedanciách Z_A, Z_B, Z_C sú však prúdy vo fázových vodičoch vo všeobecnosti rozdielne, pričom veľkosť prúdu v neutrálnom vodiči I_N môže byť väčšia ako prúdy vo fázových vodičoch. Preto v praxi má byť zaťaženie jednotlivých fáz čo najrovnomernejšie (pri súmernom zaťažení, t. j. ak $Z_A = Z_B = Z_C$, sústava prúdov vo fázových vodičoch je súmerná, prúd I_N je nulový).

V trojvodičovom obvode je vo všeobecnosti napätie U_{N0} nenulové, pričom v určitých prípadoch môže nadobúdať veľké hodnoty (pozri obr. 3b). V dôsledku toho napätia na niektorých impedanciách záťaže môžu byť väčšie ako fázové napätie zdroja U_f , na ktoré je záťaž dimenzovaná, čo môže spôsobiť poškodenie alebo zničenie spotrebičov. V praxi používanej rozvodnej sústave (3x230/400 V + N, 50 Hz) je to poruchový stav, ktorý v rozvodnej sieti nastane napr. náhodným prerušením alebo rozpojením obvodu neutrálneho vodiča. Preto sa trojvodičový obvod bez neutrálneho vodiča N používa len v obvodoch so súmernou záťažou (napr. na pripojenie trojfázových motorov).

Úloha

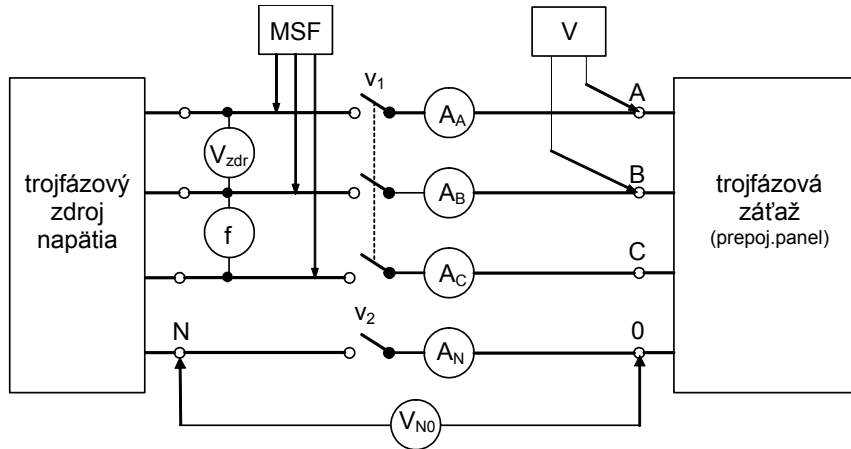
1. Zostavte 3-fázový obvod spojením 3-fázového súmerného zdroja zapojeného do hviezdy a 3-fázovej záťaže v zapojení do hviezdy
  - a) 3-vodičovým vedením ($Z_N \rightarrow \infty$), alebo
  - b) 4-vodičovým vedením ($Z_N = 0$).

Impedancie Z_A, Z_B, Z_C a Z_N zostavte predpísanou kombináciou prvkov R, L, C , ktoré sú k dispozícii na prepojovacom paneli.

2. Obvod pripojte na trojfázový zdroj. Odmerajte sled fáz, frekvenciu f a meraním určite veľkosť fázového napätia U_f a združeného napätia U_z trojfázového zdroja napätia. Vypočítajte hodnoty komplexných impedancií jednotlivých fáz Z_A, Z_B, Z_C .
3. Odmerajte veľkosti napätí na impedanciách jednotlivých fáz U_{0A}, U_{0B}, U_{0C} , napätie U_{N0} , a veľkosti prúdov I_A, I_B, I_C , (v štvorvodičovom obvode aj I_N).

4. Prúdy v obvode a napätia na impedanciách vypočítajte analyticky riešením príslušného trojfázového obvodu. Namerané hodnoty napätí a prúdov porovnajte s hodnotami určenými výpočtom.
5. Z nameraných a vypočítaných hodnôt napätí a prúdov zostrojíte fázorový diagram napätí a prúdov obvodu.
6. Úlohy 3 až 5 zopakujte pre obrátený sled fáz trojfázového zdroja napätia.

Zapojenie meracieho zariadenia

V, Vzdr, VN0 – voltmetre
f – frekventomer

AA, AB, AC, AN – ampérmetre
MSF – merač sledu fáz

Postup pri meraní a výpočte

1. Zostavíme zapojenie meracieho zariadenia. Na prepojovacom paneli nastavíme predpísané zapojenie prvkov jednotlivých fáz trojfázovej záťaže.
2. Zostavený obvod pripojíme na trojfázový zdroj napätia. Zdrojom je trojfázový transformátor so zníženým (bezpečným) výstupným fázovým napätím U_f . Odmeriame sled fáz pomocou merača sledu fáz (je to v podstate asynchrónny motorček, pričom smer otáčania rotora je daný priamym, resp. obráteným sledom fáz). Odmeriame veľkosť fázových napätí zdroja U_{NA} , U_{NB} , U_{NC} a združených napätí U_{AB} , U_{BC} , U_{CA} . Meranie robíme v zaťaženom stave, pretože zdroj nie je ideálny (má nenulové vnútorné impedancie, čo má vplyv na veľkosť výstupných napätí v zaťaženom stave). Ak sú rozdiely vo veľkostiach jednotlivých fázových, resp. združených napätí malé, môžeme s dostatočnou presnosťou postupovať tak, že aritmetický priemer nameraných napätí je fázové napätie U_f , resp. združené napätie U_z (pri ideálnom súmernom zdroji je $U_z = \sqrt{3} \cdot U_f$, ako to vidno aj z obrázka 2).

$$U_f = \frac{1}{3}(U_{NA} + U_{NB} + U_{NC}) \quad U_z = \frac{1}{3}(U_{AB} + U_{BC} + U_{CA})$$

Namerané veľkosti fázových a združených napätí zdroja zapíšeme do tabuľky 1.

Tabuľka 1 $f = \dots\dots$ Hz

U_{NA} (V)	U_{NB} (V)	U_{NC} (V)	U_f (V)
U_{AB} (V)	U_{BC} (V)	U_{CA} (V)	U_z (V)

Vypočítame komplexné impedancie Z_A , Z_B , Z_C zodpovedajúce nameranej frekvencii.

3. Odmeriame veľkosti napätí na impedanciách jednotlivých fáz U_{0A} , U_{0B} , U_{0C} , napätie U_{N0} a veľkosti prúdov I_A , I_B , I_C , (v štvorvodičovom obvode aj I_N). Namerané hodnoty zapíšeme do tabuľky 2.

Tabuľka 2 $f = \dots\dots$ Hz sled fáz: .....

Hodnoty	U_{0A} (V)	U_{0B} (V)	U_{0C} (V)	U_{N0} (V)	I_A (A)	I_B (A)	I_C (A)	I_N (A)
namerané								
vypočítané								

4. Prúdy v obvode a napätia na impedanciách vypočítame analyticky riešením príslušného trojfázového obvodu. Pri priamom slede fáz pre fázové napätia zdroja použijeme vzťahy (1), za napätie U_f berieme hodnotu určenú z merania.

V štvorvodičovom obvode ($Z_N = 0$) je $U_{N0} = 0$, $U_{0A} = U_{NA}$, $U_{0B} = U_{NB}$, $U_{0C} = U_{NC}$. Prúdy určíme zo vzťahov (2).

V trojvodičovom obvode ($Z_N \rightarrow \infty$, $I_N = 0$) vypočítame fázor napätia U_{0N} metódou uzlových napätí zo vzťahu (4), fázory napätí na impedanciách zo vzťahu (5), fázory prúdov zo vzťahov (6). Vypočítané veľkosti napätí a prúdov zapíšeme do tabuľky 2.

(Určitou kontrolou správnosti výsledkov je, že súčet fázorov všetkých prúdov v obvode sa rovná nule.)

5. Zvolíme vhodné mierky napätia $m_U = \dots$ V/cm a prúdu $m_I = \dots$ A/cm.

Fázorový diagram z vypočítaných hodnôt (obr. 3a, resp. 3b) zostrojíme priamo na základe znalostí fázorov (t. j. veľkostí a fáz) všetkých napätí a prúdov v obvode.

Z merania poznáme len veľkosti (efektívne hodnoty) prúdov a napätí. Pri konštrukcii fázorového diagramu z merania postupujeme takto: Najprv zostrojíme súmernú hviezdu a trojuholník fázových a združených napätí zdroja (obr. 2). Pri trojvodičovom obvode potom postupne z bodov A, B, C, N pomocou kružidla zakreslíme oblúčky s veľkosťou zodpovedajúcou príslušným napätiam U_{0A} , U_{0B} , U_{0C} , U_{N0} . Priesečník týchto oblúčikov je bod 0 (ak pre nepresnosť merania sa nepretínajú všetky oblúčky v jednom bode, bod 0 položíme do stredu medzi jednotlivými priesečníkmi). V štvorvodičovom obvode je U_{N0} , t. j. bod $0 \equiv N$. Fázový posun fázorov prúdov I_A , I_B , I_C voči fázorom napätí na impedanciách U_{0A} , U_{0B} , U_{0C} určíme na základe znalostí fáz impedancií Z_A , Z_B , Z_C (pozor na znamienko fáz pri impedancii indukčného, resp. kapacitného charakteru).

V trojvodičovom obvode má byť súčet fázorov $I_A + I_B + I_C$ nulový. V štvorvodičovom obvode sa tento súčet rovná $-I_N$, jeho veľkosť má zodpovedať nameranej hodnote prúdu I_N .

6. Meranie a výpočet opakujeme pre obrátený sled fáz. Obrátený sled fáz dosiahneme vzájomnou zámenou dvoch ľubovoľných napájacích napätí na svorkách vyšetřovaného obvodu. Ak aj tu zvolíme fázu napätia U_{NA} rovnajúcu sa nule, fázory napätí zdroja budú

$$U_{NA} = U_f \cdot e^{j0} \quad U_{NB} = U_f \cdot e^{j\frac{2}{3}\pi} \quad U_{NC} = U_f \cdot e^{-j\frac{2}{3}\pi} \quad (1)$$

Skontrolujeme sled fáz a ďalej postupujeme rovnako ako v bodoch 3 až 5.

Poznámka: Pri obrátenom slede fáz je vo všeobecnosti napätie U_{N0} aj prúdy v obvode iné ako pri priamom slede fáz. Dodržať priamy sled fáz je v praxi dôležité aj preto, že napr. smer otáčania trojfázových motorov je pri obrátenom slede fáz opačný. Preto v elektrických inštaláciách musia byť napr. všetky trojfázové zásuvky zapojené rovnako, tak, aby zapojenie kontaktov zásuviek aj vidlíc pripojených spotrebičov zodpovedalo priamemu sledu fáz.